

BİLİMSEL İLETİŞİMDE EDITÖRÜN ROLÜ

Aytaç YILDIZELİ* ve Hatice Kübra BAHŞİŞOĞLU**

GİRİŞ

Son yıllarda bilgi teknolojilerindeki hızlı değişimler, tüm bilgi/belge hizmetlerinin yanı sıra, iletişim ortamlarını da etkilemiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki üniversite ve araştırma kurumları, bu bağlamda AR-GE harcamalarından ayrılan yüksek payların da desteğiyle, araştırmalarını daha çok proje fonları çerçevesinde yürütmek suretiyle, bilimsel belge üretiminde yüksek rakamlara ulaşabilmişlerdir. Ortaya çıkan bu büyük bilgi birikimi, kitaplar, dergiler, raporlar, kataloglar, veri tabanları ve benzeri biçimde kullanıcılara sunulmaktadır. Bu yaklaşımlar içerisinde dergide yayın yapma eylemi, diğerlerine göre daha yaygındır.

Ulrichs' Dergi Rehberine göre dünyada 200.000'in üzerinde dergi yayınlanmakta, bunlardan 60.000'i akademik ve bilimsel dergi niteliği taşımaktadır. Halen 24.000 kadar dergi hakemlidir ve yalnızca bu dergilerde yılda ortalama 2,5 milyon makale yayınlanmaktadır. Günümüzde, elektronik dergiciliğin hızlı bir şekilde ilerleyişi göz önüne alınırsa, bu rakamların daha da yükseleceği tahmin edilmektedir.

Basılı dergilerin kaliteli bir biçimde yayınlanması, sürekliliklerinin korunması ve yayıncılıktaki ekonomik zorlukların aşılması, ayrıca bilimsel araştırma sayılarındaki artış, her gün değişen verileri, bilgileri, yeni buluşları ve yöntemleri bilim insanlarına geleneksel yapıdaki dergiler aracılığıyla zamanında iletilmesini güçleştirmektedir. Buna karşın e-dergiler, kullanıcıya hızlı bir şekilde tam metin olarak erişebilme olanağı vermektedir. Bunun yanı sıra geleneksel dergilere özgü kağıt, basım ve postalama gibi maliyetlerden tasarruf sağlanmakta, postadaki gecikmeler ve kaybolmalar bir sorun olmaktan çıkmakta, e-ortamda metin ile birlikte

* *Bilgi Dünyası Editörü. ULAKBİM, Bilkent-Ankara(aytac@ulakbim.gov.tr).*

** *Dr.; Bilgi Dünyası Yrd. Editörü. Hacettepe Üniversitesi Kütüphaneleri Beytepe-Ankara (kubra@hacettepe.edu.tr)*

ses ve hareketli görüntü özelliklerinin ek olarak kullanılabilmesi, hataların her rastlanıldığında düzeltilebilmesi gibi ileri olanaklar, e-dergileri daha avantajlı bir duruma getirmektedir.

DERGİ KRİZİ VE BİLİMSEL İLETİŞİM SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletlerin ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin her düzeyde eğitim, araştırma ve geliştirme etkinliklerine yüklü yatırımlar yaptıkları görülmüştür. Bu durum, uzmanlık alanlarındaki bilimsel etkinliklerin, dolayısıyla yeni ürünlerin hızla artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, bilim insanlarının araştırma ve yayın performanslarının akademik yükseltme kıstaslarında önemli etmenler olarak kabul edilmesi, araştırma sonuçlarının bir an evvel yayınlattılması isteklerini kuvvetlendirmiştir. Bu durumda yayınevleri, bu zamana kadar yüksek kâr fırsatlarının olmadığını düşündükleri sektörlerine olan talebin artırdığını gözlemlemişlerdir. Dolayısıyla yayınevleri, bu talebi kısa sürede karşılayabilmek için, diğer faaliyet artışlarının yanı sıra yeni bilimsel dergiler de çıkarmaya önem vermişlerdir.

Avrupa'nın Springer ve Blackwell gibi belli başlı yayınevleri, bu durumda, asıl talep piyasasının Amerika Birleşik Devletleri'nde canlandığını anlayarak, uluslararası firma haline dönüşmeye ve ABD'den ortaklarla birleşerek daha da büyümeye başlamışlardır. Bu yayın devleri, kâr ve sürümlerini artırabilmek için fiyat farklılaştırma politikaları geliştirmişlerdir. Örneğin, kişiler, öğrenciler, kurumlar, coğrafi satış bölgeleri, toptan alıcılar gibi farklı aboneleri/müşterileri için aynı ürüne farklı fiyatlar koymuşlardır. 1970'lere kadar sorunsuz işleyen bu yayın ve satış yaklaşımı, bilimsel dergi ve veri tabanı ticaretinin birdenbire aşırı derecede büyümeye başlamasıyla "dergi krizi" adı verilen bir darboğaza girmiştir. Hem arşivcilikte, hem dağıtıcılıkta, hem de yayın ve veri tabanı üreticiliğinde tekelleşmeye doğru giden yayıncılar, dergi ücretlendirmesinde aşırı fiyat artışlarına neden olup, piyasa mekanizmalarının dingin işleyişlerini bozan stratejiler izlemişlerdir.

Değinilen fiyat artışları üzerinde, yayıncılık sektöründen kaynaklanmayan, ekonominin genelindeki enflasyonist baskıların etkisi de vardır. Ayrıca, fiyatı etkileyen bazı önemli dışsal etmenlerin bulunduğu da gözardı edilmemelidir. Örneğin, çekirdek dergi kavramı (*core journal*) yoluyla Garfield tarafından geliştirilen "Fen Bilimleri Atıf Dizini" (*Science Citation Index*) bu etmenlerden biridir 1961 yılında yayınlanmaya başlayan Fen Bilimleri Atıf Dizini, Fen Bilimleri alanındaki çekirdek dergilerin taranmasıyla oluşuyordu. 1970'li

yıllarda ise, bilimcilerin aldıkları atıflara dayalı performansını, yayın yaptıkları dergiler aracılığıyla ölçmek üzere, göreceli nesnel bir ölçüt olan “etki faktörü” (*impact factor*) kullanılmaya başlandı. Etki faktörünün dergiye sağladığı önem derecesi, bir “prestij unsuru” haline geldi ve bu ölçüt dergiye, sanki bir kalite göstergesiymiş gibi, ek bir “pazarlanma gücü” sağlamaya başladı. Böylece ticari yayıncılar, “elit” ya da “vazgeçilmez” dergi olarak kabul görmeğe başlayan bazı dergilerle ilgili olarak geliştirilen, “vazgeçilmezlik” toplumsal önyargısını fiyat artışlarına yansıtmasını bildiler.

Bir kez böylesine nedenlerle tekelleşme yolunda adım atılmağa başlanınca, sıra büyük firmaların, kendileriyle rekabet edebilecek durumda olmayan küçük firmaları satın alarak daha fazla monopolleşmelerine geldi. Özellikle temel bilimler, teknoloji ve sağlık alanlarında son 15 yılda olagelen fiyat artışları incelenecek olursa, sözü edilen “dergi krizi”nin boyutları kolayca anlaşılabilir.

Son 20 yıldaki genel enflasyon oranlarının çok üzerinde seyreden bu fiyat artışlarına karşın kütüphane bütçeleri, aynı oranda artmadığından genellikle dermelerin geliştirmesi sınırlandırılmaktadır. Bu süreçte, kütüphaneler tarafından elektronik yayıncılıktan yararlanmak da istenilen ölçüde gerçekleşmemiştir, çünkü o alanda da aynı tekelci mantık, benzer fiyat artışı sonuçlarına neden olmuştur.

Pazarlamadaki bu sorunlar, kütüphanecileri ve bilim insanlarını dergi yayıncılığı sürecini yeniden gözden geçirerek yapılandırmaya itmiştir. Çünkü devlet üniversiteleri ve araştırma kurumlarında yapılan çalışmaların sonuçlarını yansıtan makaleler, raporlar, kitaplar ve benzeri kaynaklar kamu tarafından finanse edilmektedir. Bu arada, yazarlara, danışmalara veya çalışmanın üretildiği öncü kurumlara herhangi bir ödeme yapılmamaktadır. Kısacası devlet, kamu kaynaklarıyla, yani kendi üniversite ve araştırma kuruluşlarında finanse edilen çalışmaların sonuçlarını, yeniden satın almak gibi garip bir uygulama içerisine girmektedir.

Bilginin evrenselliği ve buna bağlı olarak bilgi edinme özgürlüğünün kısıtlanamazlığı, aslında tüm dergi aboneliklerini, lisans anlaşmalarını ve erişim ücretlerini kaldırarak; üretilen bilgileri elektronik ortamda bilim dünyasına ve tüm insanlığa ücretsiz olarak ve serbest erişimle sunulabilmelidir. Bu yaklaşım, toplum yararını gözetmenin çağdaş bir gereğidir. Bu ilkeden hareketle, 2001 yılının Aralık ayında, Budapeşte’de, Açık Toplum Enstitüsü tarafından düzenlenen uluslararası toplantı sonucunda bir “Açık Erişim Bildirgesi” yayınlanmıştır. Bildirge’ye göre, “Bilimsel literatüre,

herhangibir yasal, mâli ya da İnternet ortamının özünden kaynaklanan bir sınırlama dışında herhangibir sınırlama olmaksızın erişilebilmesi ve onun okunmasının, kopyalanmasının ve dağıtımının yapılabilmesi sağlanmalıdır.”

Daha sonraki Bethesda Bildirgesi, bu ilkenin uygulanmasını ayrıntılandırmış ve kullanıcıya, kişisel kullanım amacına bağlı olarak sınırlı çoğaltma hakkı tanınmıştır. 2003 yılında ise, Berlin Toplantısı’nda, Açık Erişim Hareketi’nin yaygınlaştırılması için gereken önlemlerin alınması öngörülmüştür.

Bugün için geline nokta da ise,

- a) Kullanıcıların, bir makaleye ücretsiz, engelsiz ve serbestçe erişebilmesinin sağlanması,
- b) kullanıcıya, yazara atıf yapılma şartı ile çoğaltma ve yayma izninin verilmesi,
- c) yine sonuçta bir kullanıcı hizmeti olarak anlaşılmak üzere, makalenin tam metin olarak ve elektronik ortamda arşivlenmesi ile uzun süreli korunabilirliğinin artırılması hedeflenmektedir.

Bu çözümün, sözü edilen “dergi krizi”nin aşılmasına da yardımcı olunabileceği düşünülmektedir. Öte yandan, gelişmiş ülkelerin araştırma kütüphanelerinin bile etkilendiği bu kriz, gelişmekte olan ülkelerdeki kütüphaneleri daha fazla zorlayacaktır. Ayrıca kütüphaneler arasındaki konsorsiyumların kurulması, özel açık erişim önlemlerinin alınması ve yeni bilimsel iletişim modellerinin geliştirilmesi, bu açıdan denenmekte olan yollardan bazılarıdır.

BİLİMSEL İLETİŞİM SÜRECİ VE YAYINCILIK

“Bilimsel iletişim” bir ürün olarak değil, bir süreç olarak algılanmalıdır. Ancak bu bakımdan, sadece “iletim”in süreç dinamiğini değil, bilim insanlarının yaptıkları çalışmaların sonuçlarını karşılıklı olarak paylaştıkları ortamı ve ona bağlı yapısal oluşumları da içermelidir. Diğer bir tanımla bilimsel iletişim, bilim insanlarının, araştırmacıların ve kurumsal araştırma hedeflerinden bağımsız düşünürlerin, entelektüel ürünlerinin yaratıldığı, değerlendirildiği, düzeltildiği ve yeniden biçimlendirildiği, arşivlendiği veya depolandığı ve kullanıldığı süreçler bütünü ifade etmektedir.

Genel olarak bilimsel iletişimin en önemli amacı, bireylere, örgütlere ve kurumlara, araştırma kuruluşlarına hizmet verebilen “sürdürülebilir” nitelikte bir sistem olmasıdır. Bilimsel iletişim, yayınlarda standartlara uyumu, yüksek kaliteyi ve yayının sürekliliğini sağlamayı hedefler. Bunun için özellikle kamusal kaynakların en uygun biçimde kullanılabileceği yaklaşımları yeğlemek gerekecektir. Ayrıca araştırmalar, nasıl finanse edilsinlerse edilsinler, hem araştırmacılara hem de diğer bireylere açık erişim yoluyla ulaşılabilirliği sağlanmalıdır. Bu olanak, aynı zamanda bilimsel çalışmaların sunumu tartışmaları yoğunlaştıracağından, onların sonuçlarına özgü doğruluk, kesinlik, ve tarafsızlığın yanı sıra onlardaki bilgi eksiklikleri de kolayca izlenebilecektir.

Dolayısıyla yansız ve kaliteli araştırmaları içeren makaleler ve diğer yayınlar, onları ileten kuruluşun saygınlığını artıracak ve saygınlığı daha fazla olan yayın kuruluşlarının yayınlarına yönelik olarak daha fazla kullanma ve paylaşma istemi ortaya çıkacaktır. Aynı çerçevede, bilimsel iletişim yaklaşımı, eğer bir bilgi aktarma ağı biçiminde algılanarak özellikle kurumsal yayınları serbest erişime açma hedefine yönelik olarak ele alınırsa, büyük titizlikle hazırlanması gereken bir sürecin yapılandırılmasını da zorunlu kılacaktır.

Günümüzde kurumların geliştirdiği bilimsel ortamlar, kurumların bilimselliklerinin de bir göstergesini oluşturmaktadır. Örneğin üniversiteler, bilimsel iletişim ortamındaki yayınları ile kendi araştırmacılık olanaklarını ve kalitelerini yansıtmaktadırlar. Bu arada, sözkonusu olumlu niteliklerin süreklilikleri ve kalıcılıkları da önemlidir.

Araştırmacılıkta, özellikle kamusal kaynak desteğinin ne kadar belirleyici olduğunu unutmamak gerekir. Gerçekten araştırma konularının çıkış ve gerçekleşme etmenleri incelendiğinde, kamu sektöründen gelen kazanımlar ve gelir desteğinin birinci derecede önem kazandığı anlaşılmaktadır. Dünya bilimsel iletişim ortamında en ağırlıklı ögenin, kamusal kaynak desteğinde yayınları sürdürülebilir bir şekilde erişime açmak olduğunu izlemekteyiz. Bu açıdan “erişim eşitliği”nin sağlanması da ayrı bir önem kazanmaktadır.

Özetlersek, başarılı bir bilimsel iletişim sürecinin en önemli göstergesi, kesintisizce sürdürülebilir, güncelliği yakalayabilen, hızlı erişim sağlayabilen bir sistem aracılığı ile tüm yayınları açık erişime açmak ve açık erişimde tutabilmektir. Sözkonusu sistemin önce tasarlanması, sonra verimli sonuç verebilecek şekilde modellenmesi gerekir.

Bilimsel iletişim süreci, böylelikle belirli bazı politik, ekonomik ve sosyal değerleri de yansıtmış olmaktadır. Bunun da ötesinde, ideolojik bir kültür boyutu taşımaktadır. Dolayısıyla sözkonusu sistemi kurarken, çok dikkatli olmak ve tüm olası katılımcılar arasında kapsamlı bir birliktelik, işbirliği ve eşgüdüm sağlayabilmek önemli olmaktadır. Değinilen birliktelik, tüm ilgili taraflara ulaşılabilirliğin sağlanması, bilgiyi yayma sorunlarının halledilmiş olması ve ilgililerin herbiri tarafından talep edilen çeşitli sistem özellik ve olanaklarını mümkün olduğunca içermesidir. Şüphesiz ki, sözkonusu olan işbirliği ve eşgüdüm sistemin çalışabilirliğini hantallaştırmamalı veya ona zarar vermemeli ve bu nedenle (iyi niyeti ve amaç birliğini esas alan) ilgililer arasındaki anlaşmalar çerçevesinde yürütülmelidir. Bu bağlamda, üniversite, ulusal araştırma kurumları gibi katılımcılara elektronik ürünlere ilişkin lisans hakları tanınmalı ve ayrıca sözkonusu modellemeyi geliştirirken bireysel, ulusal ve uluslararası yararların daima gözönünde tutulmasına özel önem verilmelidir.

Görülebileceği üzere, bilimsel iletişim süreci, birçok katılımcının ortak ürünüdür. Araştırmacılar, ortak yazarlar, editörler, yayıncılar, kütüphaneciler ve kullanıcılar, bu süreçte çeşitli sorumluluklar üstlenmişlerdir.

Bu açıdan akademisyenler, mesleki etik kurallarını en fazla uygulaması gerekli olan gruptur. Ayrıca akademisyenler, yayınlarında, her zaman yazınsal kaliteyi üstün tutma hedefini gütmelidirler. Bunun yanı sıra, özellikle kariyer basamaklarında göreceli olarak yüksek bir yere gelmiş bulunan akademisyenlerden, kâr amacı gütmeyen, yani ticari olmayan dergilerdeki yayın hayatının gelişmesine katkıda bulunmaya özen göstermeleri beklenir. Bu çaba, yazar, hakem ve danışman olarak çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir.

Kâr amacı gütmeyen süreli yayınlar, genellikle kamu sektörünce yayınlanmakta veya desteklenmektedir. “Kamusal fon”, “kamusal yarar”, “kamusal erişim” gibi zincirleme kavramların altında yatan uygulama biçimleri de, daha çok bu dergilerin yayınlanma ilkeleri kapsamında yer alan yaklaşımlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kısacası, kamusal fonların kullanılması, kamusal yararı gözetilen masrafların yapılmasını kolaylaştırır ve burada sağlanacak kamusal yararın en önemli unsuru, kamusal erişimin sağlanabilmesidir.

Bilimsel iletişim açısından kütüphanecilerin sorumluluklarını kısaca özetlersek kütüphaneciler, yayın fazlası, yüksek fiyat, kısıtlı erişim gibi sorunlara kapsamlı çözümler bulmak ve bilginin akademik ortamdan toplum geneline değin çeşitli kesimlere aktarılmasındaki

engelleri önleyerek bir yerde bu yönden verimliliği artırmakla yükümlüdürler.

Burada bir noktaya daha dikkat etmek gerekmektedir. Bilimsel iletişim kavramı, çoğunlukla bilimsel yayıncılık kavramı ile karıştırılmaktadır. Bilimsel yayıncılık, bilimsel iletişimin bir bölümü olarak düşünülebilir; ancak insanların yalnızca yayın yoluyla iletişim kurmadıkları unutulmamalıdır. Çeşitli şekillerde kurulması mümkün olan iletişim süreçlerinde, bir uçta “ileten”, diğer uçta “alıcı” vardır. Bu bakımdan, bilimsel iletişim alanları, gösterdikleri özelliklere göre sınıflandırıldıklarında:

- a) sözlü (informel) olanları; konferans, kongre, sempozyum, seminer, çalıştay ve çeşitli toplantılardaki iletişim biçimlerini,
- b) yazılı olanları; yani bilim insanların bireysel yazışmalarını, e-tartışma listelerini, e-toplantıları, e-mektupları, bildiriler ve benzerlerini,
- c) “yayın” anlamına gelenleri, yani bilimsel dergiler, kitaplar, ön baskılar, gri yayınlar, raporlar ve benzerlerinde biraraya getirilmiş olan yapıtları kapsarlar.

Anlaşılabacağı üzere, bilimsel iletişim süreçlerinin gelişmesi ve başarılı olabilmeleri, her türlü yayın ve belgenin, elektronik ortamda, katılımcılar tarafından paylaşılması ile mümkündür. Bilimsel iletişim sürecinin etkinliğini artırmak için, üretilmiş bulunan bilginin elektronik ortamda yaygınlaştırılması ve paylaşılacak üzere düzenlenmesi, yayınlanması, arşivlenmesi gerekir.

Bilimsel iletişimin başarısında en önemli unsur, kamu sektörünün katkılarıdır. Bunlar araştırma ve yayına hazırlama düzeylerinde finansman, her ilgilene erişim olanağı ve bu açıdan “erişim eşitliği” ilkesine göre konuya yaklaşım, erişimde çeşitlilik ve kolaylık sağlayan sistemlerin ücretsiz olarak kullanıma sunulmasıdır. Bilimsel iletişimin varlığını ve etkinliğini yaratan ve sürdüren insan yapısı makineler değil, onları programlayarak işleten ve üretimlerini denetleyen uzmanlaşmış insan kaynakları olduğu unutulmamalıdır.

BİLİMSEL İLETİŞİM SÜRECİNDE EDITÖRÜN ROLÜ

Bilimsel iletişim sürecinde elektronik ortamda üretilen yeni bilimsel literatür, finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın erişilebilir, kaydedilebilir, çoğaltılabilir ve tam metne bağlantı verilebilir bir biçimde düzenlenmeli ve ayrıca kullanıcıya ücretsiz olarak sunulmaya çalışılmalıdır.

Bilimsel iletişimde yayıncılık sürecinin işlevi, bilimsel iletişimin, yanlışları en aza indirilmiş olarak ve yol gösterici bilimsel yayınlar üzerinden yapılabilmesini sağlamaktır. Editör hataları yüzünden örneğin yanlış girilmiş olan veriler, bilgi paylaşımında yanlış izlenim ve sonuçlara ulaşılmasına neden olabilir. Dolayısıyla denetim unsurundan yoksun bırakılan bir yayın süreci, kaotik hatalar bile yaptırabilir. Eserlerin yayınlanmış hale getirilmesinde gerek yazımın, gerekse verilerin doğruluğunun denetlenmesi, eserin içeriğinin doğruluk denetimi kadar önemlidir.

Bilimsel iletişimde, özellikle şu üç aşama belirgin bir şekilde tanımlanmış olmalıdır: 1) resmi (formel) olmayan bir diyalog ve yazışma, 2) hakemler için hazırlanmış bir ön sunuş ve 3) kalıcı kayıtları oluşturan, hakem görüş ve katkıları alınmış, böylelikle düzeyi ve değeri artırılmış materyal ve yapının bütünü! Öte yandan, yeni iletişim teknolojileri, iletişimin değinildiği biçimde kolaylaştırılmasına karşın, bu tür sorunlara çözüm getirememektedir.

O halde bilimsel iletişimde en önemli kalite etmeni, editörler grubudur. Editörlük görevinin içeriği, editörün aktif çalışan bir bilim insanı olmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü yayınlanacak olan çalışmaların halen varolan bilgilere katkısını, öne sürülen hipotezlerin tutarlılığını ve test edilebilirliğini hem ayrıntıya dönük, hem de küresel bir bakış açısıyla değerlendirebilecek son uzman kişi, editördür. Şüphesiz ki, editörün değinilen bu işlevinin niteliğini, danışmanların (hakemlerin) işlevleri ile karışmayacak bir biçimde sınırlandırarak algılamak gerekir.

Bilimsel yayın etik kuralları hep varolacaktır ve editör, bu kurallara uyulmasının en önemli izleyicisidir. Ayrıca editör, yayının kabulünde, derginin daha önceden açık bir biçimde saptamış ve ilan etmiş olduğu etik kurallara uygunluğunu denetlemesi gereken kişidir. Diğer taraftan unutulmamalıdır ki, yayın etiği kurallarını koyarken

uluslararası standartları esas almak, önce yazara, sonra da tüm erişim sürecine çeşitli kolaylıklar getirecektir.

Bir bilimsel yayının göreceli kalitesini tam olarak gösteren tek bir ölçüt olmayabilir. Yine de ülkelerin veya üniversitelerin bilim alanında dünyadaki yerlerini belirlemekte kullanılan üç tür ölçüt bulunmaktadır:

- a) Ulusal ve uluslararası bilimsel dergilerde yayınlanan makale sayısı veya bunlarla ilgili daha karmaşık göstergeler,
- b) Yayınların, bilim dizinlerince daha fazla taranan bilimsel dergilerde yayınlanması ve bu konuda diğer göstergeler, ölçütler,
- c) Yayınlara yapılan atıfların sayısı veya bu atıfların varlığını belirleyen daha karmaşık göstergeler.

Bu tür göstergeler, kurumların bilimsel niteliklerinin belli bir karşılaştırmasının yapılabilmesinden öteye, bilindiği gibi bilim insanlarının bireysel olarak akademik performans değerlendirmesinde dahi kullanılmaktadır. Yine aynı türden ölçütlere dayanarak, dergiler de öz-ölçümlemelerle “bilimsel yayıncılık kalitesi” açısından göreceli durumlarını değerlendirmektedirler. Bunun doğal sonucu olarak, “başarılı” sayılabilecek ölçek değerleri yakalamış bulunan dergilerin editörleri, artık bir daha o düzeyden geri düşmemek amacıyla her olası önlemi almaya çalışarak, bilimsel iletişim sürecinin kalitesinin artmasına yönelik olmak üzere, rekabet anlayışının getirdiği ciddi katkılarda bulunmaktadır.

Bu anlamda dergileri “saygın” hale getirmek ve bunu sürdürebilmek editörlerden büyük özveri isteyen kapsamlı bir eylemdir. Bu eylemin ön şartı, derginin düzenli aralıklarla çıkmasının sağlanmasıdır. Bir diğer şart olan “uluslararası yayın standartlarındaki değişimlerin izlenmesi ve uygulamaya konulması” da, bilimsel iletişimin kalitesinin yükselmesine zaman içerisinde önemli katkılarda bulunacaktır.

Editörün varlığı, yayın içeriğine özgü birçok kalite ögesinin garantilenmesini sağlar. Bu bağlamda editör, hem yayını okuyanın, hem de ondan yararlanacak olan bilim insanının faydalanmasını gözetmek zorundadır. Bu sorumluluk, bilimsel yayınların fiziksel standartlara uygunluğunun sağlanmasından, yayın içeriklerinin doğruluklarına kadar çok geniş bir sorun yelpazesine yöneliktir. Yayın

içeriklerinin doğruluk denetlenmesindeki ihmaller, o yayına dayanan sonraki yayınlarda oluşabilecek şaşırtıcı bir hatalar zincirine neden olabilir. Dolayısıyla, sözkonusu sorumluluğun derinliği, editörlük görevlerinin hiçbir yönüyle hafife alınmaması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Bilimsel iletişimin sağlanmasında editörler, ticari kaygılarla hareket etmemeli, hedefleri, iyi denetlenmiş ve geçerliği yüksek yayınlar yaratmaya çalışmak olmalıdır. Anlaşılacağı üzere editörün sorumluluklarını yerine getirebilmesi, sadece doğrudan müdahalesiyle gerçekleşmez. Editör, “dolaylı” denilebilecek yollarla da yayın kalitesini yükseltmeyi hedefleyen bir misyona sahiptir. Örneğin, yayın materyalinin doğruluğunu kontrol ettirmek, hakem seçiminde “tarafsızlık” ilkesine göre hareket etmek, editörün “dolaylı” denilebilecek kalite hizmetlerindendir.

Bir yayın, bilimsel ortamda yalnızca ana metni ile yer alırsa, yeterli iletişim etkinliğine kavuşamaz. Bu yüzden, çoğunun içerik ve yazılış biçimleri uluslararası standartlarla belirlenmiş olan özün, dizin terimlerinin, başlığın, kısım başlıklarının, tabloların, şekillerin, eklerin, dipnotlarının ve kaynakçaların da iyice denetlenerek son hallerine getirilmiş olmaları gerekir. Bu süreçte editör, hem bir organizatör, hem de bizzat inceleyen olarak büyük sorumluluklar alır. Diğer bir deyişle iyi bir editör, dergi tasarımında bir matbaacı ve bir grafikerle tartışacak kadar işten anlayan, öz, anahtar sözcük, dizin hazırlamada bir kütüphaneci kadar ayrıntıya inebilen, bilimsel içerik hatalarını farkedebilme, hatta düzeltebilme yönünden deneyimli bir konu uzmanı ve bir dilci gibi gramere ve yazım diline hakim olmalıdır. Editörde bütün bu özelliklerin bulunması savı, bir abartı değildir.

Editör ayrıca, kendisine gerekecek derecede hukuk bilgisine (ve bu arada temel hukuk bilgisine de) sahip olmalıdır. Ancak böylece yasalar karşısında metnin yaratabileceği birtakım mağduriyetler önlenebilecektir. Özellikle sosyal bilimlerle ilgili iletişim ortamında editörün böyle bir özelliğe sahip olması, çok önemlidir.

Gereken niteliklerini özetlersek, başarılı bir editör, iyi bir okuyucu, alanın literatürüne ve diline hakim olmuş, konusunda yetkin ve bilimsel çalışmaları bulunan biri olmalıdır.

Bilimsel iletişimde iletilenin güncelliği en önemli başarı önşartlarından biridir. Bunu yakalayabilmek için editör çalışmalarında düzenli, titiz, önyargılardan uzak, adil olmalı ve editörlük işlerine ayrılabilceği zamanı iyi kullanabilmelidir. Ayrıca editörler grubu,

yazarlar ve diğer katkıda bulunanlarla iyi bir iletişim ortamı kurabilmeli ve bunun için de gerekli olan sabır, tolerans gibi kişilik niteliklerine sahip olan bireylerden oluşmalıdır. Bunun yanı sıra editörler, editörlük kararlarını ilgililere akılcı ve tahrik etmeyen uygun bir dille aktarabilmek bakımından mahir olmalıdırlar.

Yayıncılık bir ekip işidir. Ekip, (hakem seçimi vb. gibi) her türlü kararda tarafsız mantıkla hareket etmeye özen göstermelidir. Okuyucuya karşı ise ciddi bir sorumluluk taşımalıdır. Kararları, okuyucu nezdinde saygınlık kazanacak derecede yayının geçerliliğine ve önemine dönük, üzerinde iyice düşünülmüş bulgulara dayanmalıdır.

SONUÇ

Buraya kadar anlatılmış olanlardan açıkça görüleceği üzere editörlük, belirlenmiş kuralları, ağır sorumlulukları ve hatta uluslararası düzeyde bağlayıcı yasaları olan bir iştir. Doğal olarak, sözkonusu kural ve sorumlulukların gereklerine uyulabilmesi için de yeterli zamana, yeterli bir bütçeye ve yeterli bir çalışma donanımına ihtiyaç vardır.

Yirmibirinci yüzyıl, hem bilimsel araştırmaların ivme kazandığı ve yayınların arttığı; hem de bir o kadar bilimsellikten uzak, yanıltıcı bilgilerin oluşturduğu bilgi kirliliğinin aygınlığına çağdır. Bu durumda, bilimsel iletişim eyleminin saygınlığını ve ortamının güvenilirliğini sürdürebilmek yoğun emek gerektirmektedir. Ayrıca, yayınların hedef kitleye hızla ulaştırılabilmesi de büyük zorluklar taşımaktadır. Bu bağlamda editörün görevi, olağanüstü bir önem kazanmaktadır. Sadece doğru ve tarafsız olmak, belli formatlara bağlı kalarak bilimsel metinleri değerlendirmek, onları otoritelerin denetimine, yani adil hakemlerin incelemesine göndermek, bilimsel yayın etiğini korumak, yazarlarla hızlı iletişim kurmak, artık yeterli değildir. Editör, bu eylemleri çerçevesinde süreli yayınına getirdiği kalite kazanımlarıyla, içinde bulunulan bilimsel iletişim ortamını uluslararası erişim için çekici kılma başarısını gösterebilmelidir. “Başarılı” diye adlandırılacak bir editörlük çalışmasında hedef, devamlı gelişmek ve büyüktür, dolayısıyla daha çok okuyucuya ulaşmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, P. (1997). 'Gatekeepers' and the quality of the journal literature: Findings from a survey of journal editors into the issue of alleged excessive publication in scholarly and scientific journals. *Serial Review*, 23, 45-57.
- Bora, T. (2006). Editör kimdir, eserleri nelerdir? 5. Eylül 2006 tarihinde <http://www.metiskitap.com/Scripts/Forum/Message.asp?ForumID=3&MessageID=26> adresinden erişildi.
- Claxton, L.D. (2005). Scientific authorship: Part 2. History, recurring issues, practices, and guidelines. *Mutation Research*, 589 (2005) 31-45
- Field, K. (1997). Faculty perspective on scholarly communication. 26 Eylül 2006 tarihinde *Canadian Journal of Communication*, 22 (3). <http://www.cjc-online.ca/viewarticle.php?id=434&layout=html> adresinden erişildi.
- Kayaoğlu, H. D. (2006). Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı. *Türk Kütüphaneciliği*, 20, 1, 29-60.
- Kayaoğlu, H. D. (2004). Bilimsel iletişim sürecinde basılı dergiden elektronik dergiye geçiş" *Aysel Yontar Armağanı* içinde B. K.Ataman ve M. Yalvaç (Yay.haz.). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 2004 s.37-67.
- Küçük, M. E. (2003, Aralık). *Bilimsel iletişim'de yeni eğilimler*. 9. Türkiye'de İnternet Konferansı'nda sunulan bildiri. 26 Eylül 2006 tarihinde <http://inet-tr.org.tr/inetconf9/panel /bilimsel-iletisim.doc> adresinden erişildi.
- Lieseang, T. M., Albert, D. M., Schachat, A. P. ve Minckler, D. S.(2003). The Editorial process for medical journals: I. Introduction of a series and discussion of the responsibilities of editors, authors, and reviewers. *American Journal of Ophthalmology*, 136, 1, 109-113.
- Lorimer, R. (1997). Introduction: Scholarly communication and the STM serials pricing crisis. *Canadian Journal of Communication*, 22 (3). 26 Eylül 2006 tarihinde <http://www.cjc-online.ca/viewarticle.php?id=422&layout=html> adresinden erişildi.

- Schloegl, C. ve Petschnig, W: (2005). Library and information science journals: An editor survey. *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 29, 4–32. 26 Eylül 2006 tarihinde Science Direct veri tabanından erişildi.
- Tome, L ve Lipu, S. (2004). Indicators of journal quality: R & D Discussion Paper #6, University of Wollongong Library. 26 Eylül 2006 tarihinde <http://ro.uow.edu.au/asdpapers/10> adresinden erişildi.
- Tonta, Y. (1997). Elektronik yayıncılık, bilimsel iletişim ve kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciliği*, 11, 305-314, 26 Eylül 2006 tarihinde <http://yunus.hun.edu.tr/~tonta/yayinlar/eyayin97.htm> adresinden erişildi.
- Ulrich's International Periodicals Directory. 26 Eylül 2006 tarihinde http://ulrichsweb.com/ulrichsweb/analysis/help/USAS_FAQ.asp adresinden erişildi.
- Uzun, A. (1998). A scientometric profile of social sciences: Research in Turkey. *International Information & Library Review*, 30, 169-184.